

Bir Âlimin Tefsir Notları: Bulkîni'nin Ta'lik'i Commentary Notes of a Scholar: Bulkîni's Ta'lik

Harun SAVUT

Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Zonguldak, Turkey
harun.savut@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2058-9257

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 14 Ekim / October 2021
Kabul Tarihi / Accepted : 11 Kasım / November 2021
Yayın Tarihi / Published : 15 Aralık / December 2021
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık / December
Cilt / Volume: 8 • Sayı / Issue: 2 • Sayfa / Pages: 491-516

Atıf / Cite as

Savut, Harun. "Bir Âlimin Tefsir Notları: Bulkîni'nin Ta'lik'i". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 491-516.

Doi: 10.33460/beuifd.1009886

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

CC BY-NC-ND 4.0 | Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Telif ve yayın hakları, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari-Türetilmez 4.0 lisansının hüküm ve koşullarına tabidir.
CC BY-NC-ND 4.0 | Published by Zonguldak Bulent Ecevit University. Copyrights are subjected to the terms and conditions of a Creative Commons Attribution-NonCommercial-No Derivatives License 4.0.

Öz: Makalede Süleymaniye kütüphanesinde 297.2 tasnif, 91 yeni kayıt numarası ile *Tefsiru'l-Bulkîni* adıyla kaydedilmiş elyazması tefsir konu edilmiştir. Müellif nüshası olduğu anlaşılan yazmanın dibâcesinde, eserin Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr el-Bulkîni (887/1482) tarafından telif edildiği yazılmıştır. Bununla birlikte dibâceye düşülen tarih ve müellif ismi kaynaklarda verilen bilgiler ile uyuşmamaktadır. Bu durum müellifin ismini tartışmaya açmaktadır. Müellif eserini ta'lik olarak nitelemiştir. Fakat o bu nitelemeyi günümüzdeki kavramsal çerçevesinin dışında bir anlamda kullanmıştır. Onun tefsiri için ta'lik ifadesini kullanması eserin telif amacına da ışık tutmaktadır. Bulkîniler Memlükler döneminde yaşamış ve pek çok alim yetiştirmiş bir ailedir. Makalede Bulkîni ailesine mensup müellifin hayatının aydınlatılmasının yanı sıra bu ailenin tefsir ilmine katkısının anlaşılmasına yardımcı olmak da hedeflenmektedir. Ayrıca araştırmada eserin kaynakları ve bunların tefsir tarihi açısından önemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece dönemin müfessirlerin nezdinde hangi tefsirlerin öne çıktığının ve daha çok kimlerden etkilendiğinin netleşmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tefsir Tarihi, El Yazması, Bulkini, Talik

Abstract: In this paper, *al-Tafsir al-Bulkini*, the manuscript recorded in the Süleymaniye library with 297.2 classification, 91 new registration number is examined. The foreword of the manuscript, which appears to be the author's own copy, stated that the work was written by Mohammed b. Ahmed b. Abu Bakr al-Bulkini (ö. 887/1482). However, the date and the author's name in the preface do not match the information given in the sources. This situation opens the name of the author to debate. The author described his work as a *ta'lik* but he used this characterization in a sense outside of its current conceptual framework. The use of the expression *ta'lik* for his interpretation also sheds light on the copyright purpose of the work. The Bulkinis are a family lived in the Mamluk period and raised many scholars. In this article, besides explaining the life of the author, who is also a member of the Bulkini family, it is additionally aimed to highlight the contribution of this family to the science of *tafsir*. Furthermore, this research aims to determine the sources of the work and their importance in terms of the history of *tafsir*. In doing so, this paper intends to clarify which *tafsirs* stand out in the eyes of the commentators of the period, and whom the commentators of the period were mostly influenced by.

Keywords: *Tafsir, History of Tafsir, Manuscript, Bulkini, Ta'lik*

Giriş

Ta'lik/ta'lika kelimesi kavramsal olarak ele alındığında; bir eserde yer alan ifade ve görüşlere yönelik ilave, tashih, eleştiri ve açıklamalarda bulunma amacıyla sayfaların kenarlarına, altlarına veya satır aralarına yazılan notlar anlamına gelmektedir. Açıklama gayesiyle yazılan ta'likler, bir eserin anlaşılmayan kısımlarını beyânı amaçladığı gibi, söz konusu eserlerde ele alınan meseleyi daha teferruatlı bir şekilde izâhı da hedeflemiştirler.¹ Literatür incelendiğinde ta'lik kelimesi günümüzdeki kavramsal çerçevenin dışında da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin medrese hocalarının öğrencilerine anlattıkları dersler için oluşturdukları notlar² ve öğrencilerin üstatlarının derslerinden derledikleri notlar için de ta'lik ifadesi kullanılmıştır.³ Süleymaniye kütüphanesi kataloğunda *Tefsiru'l-Bulkini* adıyla kayıtlı elyazması ta'lik tefsir de kavramsal çerçevede değerlendirilemeyecek bir eserdir. Eserin araştırma konusu edilmesi ta'lik ifadesinin kavramsal çerçevesinin netleşmesine katkı sağlayacaktır.

1 Sedat Şensoy, "Ta'likât", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: DİB Yayınları, 2010), 39/509. Şükrü Maden, *Tefsirde Haşiye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzil Haşiyesi*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 43. Bir metindeki kapalılıkları açıklamak, eksikleri tamamlayıp yapılan hatalara işaret etmek, metindeki örnekleri çoğaltma gayesi ile yazılan kitaplar için şerh ismi kullanılmış; bu şekilde yazılan şerhler üzerinde yapılan açıklama, tenkit ve ilave türündeki notlara da haşiye ismi verilmiştir. Ta'lik/ta'lika ise haşiye üzerine yazılan notlar için kullanılmıştır. El yazması veya basılı eserlerde ta'lika kapsamındaki notlar, haşiyelerde yer alan açıklamalara benzer bir şekilde, genellikle sayfa kenarlarına yazılmışlardır. Satır aralarına kaydedilen notlara da haşiye dendiği gibi zaman zaman ta'lika ismi de verilmiştir. Haşiye ve talika türü eserleri birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Aralarındaki benzerliklerden dolayı sık sık birbiri ile karıştırılmışlardır. Mehmet Çiçek, Murat Sula, "Muhammed b. Muhammed Rodosîzâde ve "Ta'likâtun Alâ Tefsiri Kavlihi Teâla ve 'Yekfurüne Bimâ Verâehu ve Huve'l-Hakk'" Adlı Risalesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/1 (2012), 414.

2 Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-ayân ve enbâu ebnâu'z-zemân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadr, 1994), 1/73.

3 George Makdisi, *Ortaçağda Yüksek Öğretim İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı* (İstanbul: Klasik, 2015), 182-183.

Yazma eserlerin kataloglara geçirilmesi sırasında bazı yanlışlıkların yapılması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Eserin yazarından farklı bir müellife nispet edilmesi, eserin isminin yanlış kaydedilmesi, isim benzerliği sebebiyle müelliflerin veya eserlerin yanlış kaydı⁴ gibi sorunlar gözlemlenen yanlışlıklardan bazılarıdır. Bunların yanı sıra bazen el yazmalarında müellifin ismi ve eserin yazım tarihi hakkında verilen bilgiler tabakât türü eserlerdeki bilgiler veya tarihi verilerle uyuşmamaktadır. Benzer bir durum inceleme konusu ettiğimiz *Tefsîru'l-Bulkîni* adıyla kayıtlı yazma için de söz konusudur. Bu eserin dibâcesinde yazılan bilgilerin kaynaklarla uyuşmaması sebebiyle yazma tefsir literatürü alanında yapılan araştırmalarda eserin müellifinin hayatı hakkında tatmin edici bilgiye ulaşılamamıştır.⁵ Bulkîniler Memlûkler döneminde yaşamış ve pek çok âlim yetiştirmiş bir ailedir. Bulkîni ailesine mensup müellifin hayatının aydınlatılması bu ailenin tefsir ilmine katkısının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca yapılacak araştırma eserin kaynaklarının tespitini sağlayacak, bu ise dönemin müfessirlerin nezdinde hangi tefsirlerin öne çıktığını ve daha çok kimlerden etkilendiğinin netleşmesi açısından önem arz etmektedir.

1. Tefsirin İsmi

Süleymaniye kütüphanesinde; 297.2 tasnif, 91 kayıt numarası ile Siracuddin Ömer b. Raslan el-Bulkini adına *Tefsîru'l-Bulkîni* şeklinde kaydedilmiş⁶ yazma iki bölümden oluşan tek cilttir ve 413 varaktan müteşekkildir. Eser müellif nüshasıdır. Araştırmalarımızda eserin başka nüshasına rastlanmamıştır.

El yazması nüshanın en üst kısmında, metnin dışında eserin hattından farklı bir hat ile *تفسير تعليق بخط مؤلفه العلامة البلقيني عليه الرحمة* "Tefsîrun ta'likun bi hattı müellifi el-allâme el-Bulkîni aleyhirrahme" "Rahmet üzerine olsun müellifi allâme el-Bulkîni'nin hattı ile yazılmış ta'lik tefsir" ifadesi yazılmıştır. Eserin dibâce kısmının en üstünde metnin dışında yine farklı bir hat ile *كتاب تفسير تعليق "Tefsîru ta'lik kitabı"* kaydı düşülmüştür. Müellif tarafından yazılan dibâce kısmında ise *هذا تعليق مبارك* ifadesi yer almaktadır.⁷ Eserin mukaddimesinde müellif hamdele salvelenin ardından Kur'an ve tefsir hakkında kısa ve öz genel bilgiler vererek kitabına giriş yapmıştır. Bu malumatın ardından müellif eseri için kullandığı *Ta'likun mübârukun* ifadesini şöyle genişletmiştir: *وبعد فهذا تعليق مبارك في تفسير القرآن العظيم في آيات متفرقة و مواضع مختلفة جمعتة من كتب التفسير المشهورة* "ve sonrasında, bu *Ta'likun mübârekun fi tefsîr'l-Kurâni'l-azîm fi âyâtin müteferrikatin ve mevâdia muhtelifetin*'dir (Kur'an-ı

4 Faysal Arpağuş, "Murad Molla Kütüphanesi Numara 83'te Kayıtlı "Tefsîr-i Hârizmî'nin Aidiet Sorunu", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2016), 102.

5 Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Tefsir Literatürü* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2007), 337.

6 Verdiğimiz kayıt numarası elyazması eserin üzerindeki kayıtlı numara olmakla birlikte eser interaktif ortamda 297.2 kayıt numarası ile görünmesine rağmen eserin üzerindeki numara 297.1 şeklindedir. bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı (ktp.isam), "Aranan: Bulkini", (Erişim Tarihi 1 Eylül 2021). Krş. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkîni, *Ta'likun mübârek fi tefsîr'l-Kurâni'l-azîm* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 91), 1b.

7 Bulkîni, *Ta'likun mübârek*, 1b.

Azim'in müteferrik ayetlerin ve muhtelif konuların tefsirinde mübarek nottur). Onu meşhur tefsirlerden cemettim/topladım."⁸ Müellif kitabın birinci kısmının sonunda *وافق الفراغ من تعليق النصف الاول من التفسير المذكورة* "zikredilen tefsirlerden talikin/notun ilk kısmı tamamlandı"⁹ ifadesini kullanmıştır.

Müellifin yukarıda yazdığı ifadelerin isimden çok kitabın vasfını ortaya koymaya dönük açıklamalar olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte müellif el yazması eserin hiçbir yerinde kitabı için "onu ....olarak isimlendirdim" benzeri bir ifade kullanmamıştır. Yani müellif, kendisini kitabın yazarı/kâtibi, müellifi ve toplayanı olarak nitelemiş olmasına rağmen eser için özel bir isim belirlememiştir. Bu durum eserin müstakil bir eserden çok tefsirlerden yapılan derleme olduğu düşüncesini vermektedir. Buna rağmen müellifin tavsifine bağlı kalarak eserin ismini *Ta'likun mubârekun fi tefsîr'l-Kurâni'l-azîm* veya kısaca *Ta'likâti mubârek* olarak belirlemek mümkün olmakla birlikte eseri *Bulkînî'nin Talikatı* şeklinde vasfedecek herhangi bir isim kullanmak da yerindedir. Fakat *Ta'likun mubârek* şeklindeki bir isimlendirme müellifin kullanımına daha uygun düşeceğinden biz de eser için *Ta'likun mubârek* ismini kullanmayı tercih ediyoruz.

2. Müellifin Kimliği/Tespiti

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi yazmanın üzerine eklenen "Tefsîrun ta'likun bi hattı müellifihi el-allâme el-Bulkînî aleyhirrahme" ifadesinden eserin Bulkînî ailesinin en meşhur alimi olan Allame Ömer b. Raslân el-Bulkînî'ye aidiyeti zehabına kapılmak mümkündür. Fakat yazmanın dibace kısmında eserin müellifinin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî olduğu bizzat müellifi tarafından kaydedilmiştir.¹⁰ Tek cilt olan eser iki bölüm halinde yazılmıştır. Kehf suresinin sonuna kadar olan birinci bölüm 3 Şevval 788/1386 yılında tamamlanmış,¹¹ Nas suresinin sonuna kadar olan ikinci bölümün yazımı ise 5 Cumâdilûlâ 789/1387 Cuma günü bitirilmiştir.¹² Elyazması tefsir müellif nüshası olması ve eserde müellifin ismini Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr olarak kaydetmesi sebebiyle eserin müellifi olarak Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî öne çıkmaktadır. Fakat yukarıda da işaret ettiğimiz üzere esere düşülen tarihlerle müellif olarak kayıtlı olan şahıs hakkında kaynaklardaki bildiler arasında uyumsuzluk söz konusudur. Müellifin tespitine katkı sağlaması gayesi ile Muhammed b. Ahmed hakkında tabakat kitaplarında yer alan malumatı vermek yerinde olacaktır.

2.1. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr

Tabakat türü eserler incelendiğinde Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî ile ilgili kısıtlı bilgiye ulaşılmaktadır. Muhammed b. Ahmed b. Ebî

8 Bulkînî, *Ta'likun mubârek*, 2b.

9 Bulkînî, *Ta'likun mubârek*, 221a.

10 Bulkînî, *Ta'likun mubârek*, 1b

11 Bulkînî, *Ta'likun mubârek*, 221a

12 Bulkînî, *Ta'likun mubârek*, 413b

Bekr hakkında en geniş bilgiyi Sehâvî vermektedir. Sehâvî'nin beyanına göre Evhaduddîn Ebu'l-Hayr veya Ebu'l-Feth b. eş-Şihâbu'l-Bulkînî olarak da künyelenen Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî'nin şöhret bulduğu lakabı İbn 'Uceymî'dir.¹³

Muhammed, dönemin en önemli alimlerinden Ömer b. Raslân el-Bulkînî'nin kardeşi Ebu Bekr'in torunudur. Babası Ahmed b. Ebî Bekr b. Raslân, el-Bulkînî unvanı yerine daha çok el-'Uceymî olarak bilinmektedir. Ona bu lakabın verilmesine Ahmed b. Ebî Bekr'in dilindeki peltekliliğin sebep olduğu düşünülmektedir. Babasının el-'Uceymî lakabıyla bilinmesine bağlı olarak Muhammed ve oğlu Bedruddîn Muhammed de İbnu'l-'Uceymî olarak anılmışlardır.¹⁴

Sehâvî'nin bildirdiğine göre Muhammed, hicri 823 yılı Şevval ayının on sekizinde Kahire'nin kuzeyinde yer alan Maḥalle şehrinde dünyaya geldi. İlk eğitimini burada aldıktan sonra ülkenin başkenti ve ilimin merkezi konumundaki Kahire'ye gitti. Dönemin eğitim geleneğine uygun olarak aldığı temel eğitimi sırasında önce Kur'an'ı hıfzetti, sonra; nahivde *Elfiyye*, furû-ı fıkıh *el-Minhâc ve el-'Umde* başta olmak üzere birçok eseri ezberleyip üstatlarına arz etti. O, Zeynuddîn ez-Zerkeşi, Muhibbuddîn Ahmed b. Nasrillâh (844/1440), İbn Hacer el-Askalânî gibi dönemin meşhur muhaddislerinden hadis dinledi. Pek çok alimden icazet aldı. Kahire'de amcazadesi Alemuddîn el-Bulkînî, Veliyyuddîn b. Kutb, Muhammed b. Ahmed eş-Şenişi (873/1468), Kayyâtî, Şerefuddîn es-Sübkî'den dersler okudu. Özellikle fıkıh, ferâiz ve Arap dili alanlarında maharet kazandı. Hadis alanında öğrenciler yetiştirdi, çeşitli medreselerde dersler okuttu. Önce Maḥalle'nin kadılığı görevinde babasına yardımcısı olarak atandı. Babasının vefatından sonra ise Maḥalle kadılığına tayin edildi. Birkaç kez kısa süreli olarak bu görevden azledildiyse de ölümüne kadar Maḥalle kadılığını sürdürdü. Muhammed b. Ahmed bir dönem de İskenderiye kadılığına atanmıştır ama onun bu görevi uzun sürmemiştir. Sehâvî, kadılık görevinden azli sırasında Muhammed b. Ahmed'in bir müddet Kahire'de ikamet ettiğini, burada vaktinin çoğunu Kur'an kıraatiyle geçirdiğini, bu sebeple de ahir ömrünün öncesinden daha iyi olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Ahmed, 19 Ramazan 887 de Cuma günü Maḥalle'de vefat etmiştir.¹⁵ Muhammed b. Ahmed hakkında tarih ve tabakat kitaplarından edinebildiğimiz bilgi ancak bunlarla sınırlıdır.

Muhammed b. Ahmed'in hayatının yazıldığı eserlerde, onun herhangi bir alanda kitap yazdığı bilgisine yer verilmemiş, Tabakatü'l-müfessirin türü eserlerin hiç birisinde de Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî isminden bahsedilmemiştir. Buna ek olarak yukarıda eserin müellifinin her iki bölüm için eserine tarih düştüğü bilgisini vermiştik. Müellifin eserine yazdığı tarihler dikkate alın-

13 Muhammed b. Abdîrrahman es-Sehâvî, *ed-Davû'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Daru mektebeti'l-hayat, ts.), 6/296-297.

14 Sehâvî, *ed-Davû'l-lâmi'*, 11/214-215.

15 Sehâvî, *ed-Davû'l-lâmi'*, 6/ 296-297.

diğında yukarıda hayatı hakkında bilgi verdiğimiz Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî ile tefsirin yazarının aynı kişi olamayacağı ortaya çıkmaktadır. Zira biyografisini yazdığımız Muhammed b. Ahmed tefsirin tamamlandığı tarihten 34 yıl sonra dünyaya gelmiştir.¹⁶ Eserin telif tarihi ile müellif olarak bilinen ismin doğum tarihindeki uyumsuzluk; eserin yazıldığı tarihte hayatta olan Bulkînî ailesine mensup başka bir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr'in varlığını gündeme getirmektedir. Bir diğer ihtimale göre ise *Ta'likun mubârek* Bulkînî ailesine mensup başka bir alim tarafından yazılmış olabilir.

Bu durumda *Ta'likun mubârek*'in kaleme alındığı tarihte Bulkînî ailesinden, özellikle Ebû Bekr el-Bulkînî (773/1372) ve onun neslinden hayatta olan alimlerin kimliklerinin bilinmesi eserin müellifini tespiti katkı sağlayacaktır.

2.2. Ebu Bekr b. Raslan el-Bulkînî ve Çocukları

Sehavî Bulkînî unvanının Raslan b. Nasîr'in üç oğlu ve onların çocukları için kullanıldığını kaydeder.¹⁷ Bu üç oğul Siracuddîn Ömer, Nasiruddîn Muhammed ve Ebû Bekr'dir. Bulkînî ailesi Siracuddîn Ömer b. Raslân (805/1403) ile şöhret bulmuştur. Bununla birlikte Ömer b. Raslân'ın kardeşi Ebû Bekr'in çocukları da devlet yönetiminde önemli görevler üstlenmiş dönemin önemli alimleri arasında gösterilmişlerdir. İbn Hacer el-Askalânî *İnbâulğumr*'un birinci cildinde Ebû Bekr'i "Şeyhimiz Sirâcuddîn'in kardeşidir" diyerek özel bir nitelemeyle Sirâcuddîn Ömer b. Raslân'ın kardeşi olarak takdim etmiştir.

İbn Hacer'in naklettiğine göre Ebû Bekr'in kendinden birkaç yaş küçük bir kardeşi Kahire'de bulunuyordu. Ebû Bekr ara sıra bu kardeşini ziyaret ederdi. Ebû Bekr'in oğlu Cafer'i evlendirmek için Kahire'ye geldiği sene, bu kardeşi hastalanarak vefat etmişti.¹⁸ Kardeşinin genç yaşta ve gurbette bir hastalık sebebiyle vefatı Ebû Bekr'i öylesine derinden etkilemişti ki o, bu beklenmedik vefatın ardından sık sık "Ebû Bekr gitti Ömer de gider" diyerek kederini dile getirirdi. Kardeşine üzül-düğü kederli günlerinde duyduğu bir söz onda, hayatın kısa ve geçici, faydalı/yararlı işlerin ise kalıcı olduğu düşüncesini pekiştirdi. Ebû Bekr bundan sonra en faydalı işin ilim olduğuna karar vermiş, kardeşinden sonraki 32 yıllık hayatını oğullarının eğitimine adanmış ve onları seçkin birer âlim olarak yetiştirmiştir. İbn Hacer, Ebû Bekr'in oğullarından dönemin meşhur alimleri arasında gösterilen dördünün ismini "onlardan birisi de ... dır" diyerek zikretmiştir. İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre söz konusu alim çocukların en büyüğü Ebu'l-Feth Bahâuddîn

16 Bu sebepten dolayı olsa gerek *Yazma Tefsir Literatürü* isimli kitapta Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî hakkında bilgi bulunamadığı kaydedilmiştir. bk. Mollaibrahimoğlu, *Yazma Tefsir Literatürü*, 337.

17 Sehavî, *ed-Davu'l-lâmi'*, 11/192.

18 Ebû Bekr'in oğlu Cafer evlenme çağında olduğuna, Bahâuddîn Raslân ise Cafer'den daha büyük olduğuna göre Ebû Bekr'in Ömer b. Raslân'ın ağabeyi olduğunu anlaşılmaktadır. Zira kardeşlerinin vefatı sırasında Ömer b. Raslân 17 yaşlarındadır. Bu sırada ise Ebû Bekr'in evlilik çağında en az iki çocuğu vardır.

Raslân b. Ebî Bekr'dir (803/1400).¹⁹ O birçok ilim alanında maharet kazanmıştı, bu sebeple de dönemin fakihleri arasında gösterilmişti.²⁰ Bir diğer kardeş ise Semnud²¹ başta olmak üzere Mısır'ın birçok beldesinde kadılık yapan Cafer b. Ebî Bekr'dir (803/1400'den sonra).²² Üçüncü kardeş Nasıruddîn Muhammed b. Ebî Bekr (803/1400'den sonra) fetva makamında, mahkeme üyeliği yapmış bir fakih-tir.²³ Ebu Bekr'in oğullarından en küçüğü el-'Uceymî olarak da bilinen Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekr'dir (844/1440). O İslami ilimlerin pek çok alanında iyi yetişmiş, fıkihta temayüz etmiş, özellikle ferâiz konusunda derinleşmiştir. Şafîî mezhebinin feraiz alanındaki görüşlerini içeren bir kitap kaleme almıştır. Zekasının kuvveti onun deha seviyesinde bir alim olarak bilinmesini sağlamıştır. O, el-Maḥalletu'l-Kubrâ kadılığı görevini 28 yıl sürdürmüştür. Ebû Bekr'in bu en küçük oğlu, yukarıda hayatı hakkında bilgi verdiğimiz Muhammed'in babasıdır.²⁴

İbn Hacer'in *İnbâu'l-ğumr*'da Ahmed b. Ebî Bekr'den bahsettiği bir diğer yer ise 844/1440 yılı olaylarıdır. Burada onu beş kardeşin en küçüğü olarak takdim etmiştir. Kardeşlerin en büyüğü Ebu'l-Feth Bahâuddîn Raslân'dır. O en küçük kardeş Ahmed'ten kırk küsur yıl önce vefat etmiştir. İbn Hacer bu malumatı yukarıda hayatı hakkında bilgi verdiğimiz Ahmed b. Ebî Bekr'in oğlu Evhaduddîn Muhammed'din ağzından nakletmiştir.²⁵ Buna göre İbn Hacer araştırma konusu ettiğimiz *Ta'likun mubârek*'in müellifi olarak görünen Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr ile görüşmüş ve ondan bilgiler almıştır. Halbuki İbn Hacer daha önce Ebu Bekr'in oğullarını dört kardeş olarak sunmuş, beşinci kardeşten bahsetmemiştir. İbn Hacer'in bilgi vermediği kardeş hakkında dönemin tarihini ve alimlerini yazan diğer kaynaklarda da herhangi bir malumata ulaşmak mümkün olamamıştır. İbn Hacer'in Ahmed hakkında verdiği bilgiler Ebû Bekr'in kendinden önce vefat eden Ahmed isminde başka bir oğlunun ve bu oğlundan Muhammed adında bir torunun olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.²⁶ Fakat İbn Hacer'in naklettiği bilgiyi

19 İbn Hacer Ebu'l-Feth Bahâuddîn Raslân b. Ebî Bekr'in kardeşlerinden daha önce vefat ettiğini kaydetmiştir. Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l-umr*, thk. Hasan Habeşi (Mısır: el-Meclisu'l-alâ li'ş-şuûni'l-İslâmiyye, 1389/1969), 1/24.

20 Hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed b. Muhammed İbn Kadî Şuhbe, *Tabakâtu's-şafîiyye*, thk. Hafız Abdulalîm Han (Beyrut: Alemu'l-kutub, 1407), 4/24-25; Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Gazzî, *Behcetun-nâzirin ilâ terâcimi'l-müteehirin mine's-şafîiyyeti'l-bariîn* (Beyrut: Dâru İbn Hâzım, 2000) 176.

21 Nil'in Dimyat'a dökülen kolu üzerinde kurulmuş, el-Maḥalletu'l-Kubrâ'nın 5 km doğusunda bir şehirdir. Tarihi antik çağlara kadar uzanır.

22 Sehâvî, *eḡ-Davu'l-lâmi*, 3/70.

23 Sehâvî, *eḡ-Davu'l-lâmi*, 7/167-168.

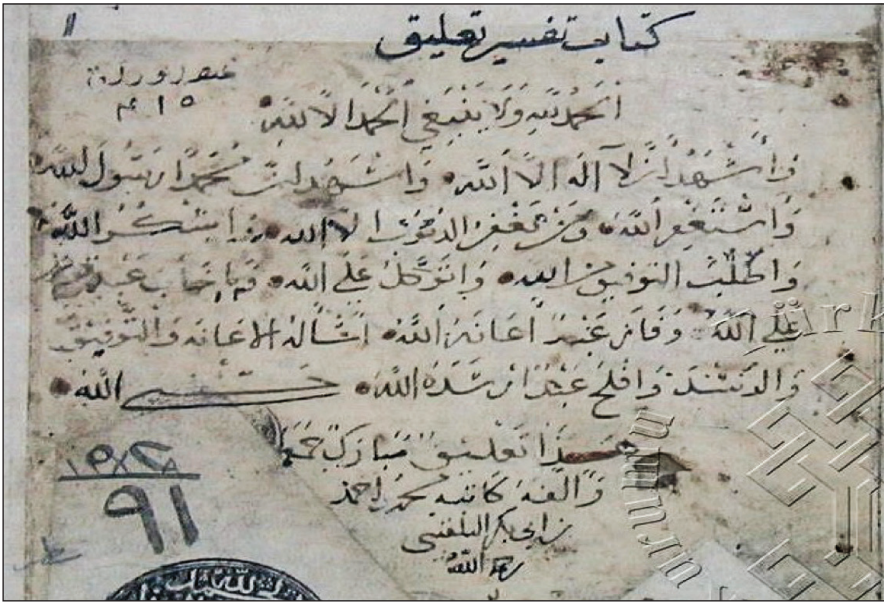
24 Ebu Bekr b. Raslân hakkında bilgi için bk. İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr*, 1/24; Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezrâtü'z-zehab fi ahbari men zehab*, thk. Mahmud Arnaut (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986), 8/390.

25 İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre Ebu Bekr'in beş çocuğu vardır. Bk. İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr*, 4/163-164.

26 Vefat eden çocuğun isminin daha sonra doğan çocuğa verilmesi İslam toplumunda sıkça görülürdü. Bu, dönemin ilmiye sınıfı arasında da vuku bulan bir durumdur. Benzer bir durum dönemin en önemli müfessirlerinden İsmail b. Ömer b. Kesir için söz konusudur. Babası ilk doğan oğluna İsmail ismini koymuştu. Ömer b. Kesir oğlu İsmail'i ilim tahsili için Şamiyetü'l-Berraniyye Medresesi'ne yatılı olarak yerleştirmişti. İsmail medresenin damından düşmüş ve birkaç gün sonra vefat etmişti. Baba Ömer b. Kesir bu durumdan çok müteessir olmuş, hüznünü şiirlere yansıtmış ve oğlu için merisiyeler yazmıştı. O, belki de çocuk denemek yaşta kaybettiği oğluna duyduğu hasreti dindirmek amacıyla son doğan oğluna da ilk çocuğunun ismini vermişti. Bk. İsmail b. Ömer b. Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (b.y: Dâru'l-fikr, 1407/1986), 14/31-32.

Muhammed b. Ahmed'den alması, Ahmed'in kırk yaş büyük abisinin kardeşlerin ilk vefat edeni olduğu, onun da 773/1372 yılında vefat eden babasından otuz yıl sonra 803/1400 yılında öldüğü²⁷ bilgisi söz konusu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca böyle bir ihtimali destekleyecek herhangi bir veri de bulunmamaktadır. Bu durum beşinci kardeşin kız olduğunu düşündürmektedir. Yani *Ta'likun mubârek*'in yazıldığı 789/1387 yılında Ebû Bekr'in Ahmed isminde 22 yaşında bir oğlu olmasına rağmen Muhammed isminde bir torunu henüz dünyaya gelmemiştir.

Yukarıda verilenler ışığında değerlendirildiğinde kitabın yazarının isminin Muhammed b. Ahmed yerine Muhammed Ahmed şeklinde okunabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Eserin dibace kısmında Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr şeklinde okuduğumuz müellifin ismindeki "bin" kelimesini remz eden harfi, Muhammed isminin "b" harfi şeklinde algılamak da mümkündür.²⁸ Bu durumda Muhammed isminin Ahmed b. Ebî Bekr'in ikinci ismi olduğu ve kitabın Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkîni tarafından yazıldığı söylenebilir.

Resim 1

27 İbn Hacer Ebu'l-Feth Bahâuddîn Raslân b. Ebî Bekr'in kardeşlerinden daha önce vefat ettiğini kaydetmiştir. İbn Hacer, *İnbâ'u'l-ğumr*, 1. 24.

28 Bulkîni, *Ta'likun mubârek*, 1b.

Bununla birlikte Suudi Arabistan'da İmam Muhammed b. Suud Üniversitesinde *Ta'likun Mubârek* üzerine iki doktora tezi yapılmış, bu tezlerin her ikisinde de Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî eserin müellifi olarak takdim edilmiştir.²⁹ Bu tezlerde müellifin isminin Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî şeklinde okunduğu anlaşılmaktadır. Ahmed b. Ebî Bekr *Ta'likun Mubârek* yazıldığı yıllarda genç bir alimdir. Muhammed ismi ikinci isim şeklinde dikkate alındığında Bulkînî ailesi içinde söz konusu tefsiri yazabilecek en kuvvetli aday o görüldüğü için bahsi geçen tezlerde *Ta'likun Mubârek* ona nispet edilmiş olmalı. Bu durumda müellif adaylarından birisi belki de en kuvvetlisi olduğu düşünülerek Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî'nin hayatı hakkında bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

2.3. Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. Raslân el-Bulkînî el-Mahallî

Es-Sehavî, Ahmed b. Ebî Bekr'i tanıtırken aile fertlerinden meşhur olanlarla birlikte takdim eder. Onun Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin kardeşinin oğlu, Bahâuddîn Ebu'l-Feth Raslân b. Ebî Berk, Ca'fer b. Ebî Berk, Nâsiruddîn Muhammed b. Ebî Berk'in kardeşi Evhaduddîn Muhammed'in babası olduğunu özellikle vurgular. Böylece tüm ailenin ilmi yönüne dikkatleri çeker. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekr, el-'Uceymî lakabıyla da anılmıştır.³⁰

Kendisini çocuklarını iyi yetiştirmeye adanmış ilim aşığı Ebu Bekr'in en küçük oğludur.³¹ 767 yılında Bulkîne'de doğmuştur.³² Henüz beş yaşındayken babası Ebu Bekr vefat etmiştir. Bu vefatın ardından annesi ve aile Bulkîne'den beş kilometre batıda yer alan el-Mahalletü'l-Kübrâ'ya taşınmıştır. O, ilk eğitimine el-Mahalle'de başlamış ve Kur'an'ı burada ezberlemiştir. Bulkînî ailesinin birçok ferdi daha önce Kahire'ye yerleşmişti. Ahmed'de eğitimine devam etmek için Kahire'ye amcası Sirâcuddîn Ömer b. Raslân el-Bulkînî'nin yanına gitmiştir. Burada Sirâcuddîn el-Bulkînî'den ve büyük abisi Ebu'l-Feth Bahauddîn Raslân b. Ebî Bekr'den (803/1400) çeşitli ilimleri okudu. Maliki fakihî Serhân b. Abdillâh'dan (792/1390) ve dönemin Sibeveyh'i olarak bilinen nahiv alimi Muhibbuddîn

29 Bu tezlerden birincisi Bedriye b. Said Vâdî tarafından yapılmıştır. Tez kitabın başından İsra suresinin sonuna kadar olan birinci kısmının tahkik ve incelemesini konu edinmiştir. bk. King Fahad National Library (KNFL), "*Ta'likun mubârek*" (Erişim 25Ağustos 2021). İkincisi tez Bender b. Selim eş-Şirârî tarafından hazırlanmış ve tefsirin İsra Suresi'nin başında Nas Suresinin sonuna kadar olan ikinci kısmının tahkik ve incelemesini konu edinmiştir. Bu ikinci tezin savunmasında tefsirin müellifinin isminin Ahmed el-Bulkînî olduğu vurgulanmıştır. Savunmanın 17.15-17.21 dakikaları arasında ise tefsirin dibace kısmındaki isim Muhammed Ahmed el-Bulkînî b. Ebî Bekr olarak zikredilmiştir. bk. Memleketu'l-arabiyyetu's-Suudiyye vizaratu't-ta'limi'l-alemi' camiatiu'l-imâm Muhammed b. Suud el-İslâmî, "Münakaşatu duktura tahkik tefsir: Ta'likun mubârekün fi tefsiri'l-Kurân li'l-kadî Bulkînî", *youtube*, Yayın Tarihi 25 Ağustos 2021. 00:17:15-00:17:21.

30 Sehavî bu kelimenin yanlış okunabileceği ihtimalinden hareketle "Aynın dammi ile taşğir sıygasında" okunduğunu özellikle vurgular. bk. Sehavî, *ed-Davu'l-lâmi*, 1/253. Sehavî dikkat çekmekte haklıdır. Zira bazı tabakat yazarları العجيمي olan lakabi العجمي şeklinde yazmışlardır. krş. Abdulbasit b. Halil b. Şâhin el-Malatî, *Neylu'l-emel fi zeyli'd-duvel*, thk. Ömer Abdisselâm Tedmurî (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1422/2002), 5/123.

31 İbn Hacer'in *İnbâu'l-ğumr*'da verdiği bilgilere göre Ebû Bekr'in beş çocuğu vardır. Ahmed beş çocuğun en küçüğüdür. (İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr*, 4/163-164.) Bunların dördünün isimleri tabakat kitaplarında zikredilmektedir. Bundan dört kardeşin de ilim ile işğal ettikleri anlaşılmaktadır.

32 El-Malatî Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekr'in doğum tarihini 777/1375 olarak vermiştir. Diğer kaynaklar bu tarihi desteklememektedir. Bu karşılıklı bir sehivden kaynaklanmış olmalıdır. Krş. el-Malatî, *Neylu'l-emel*, 5/123.

Muhammed b. Abdillâh b. Yusuf b. Hişâm'dan (799/1397) nahiv okudu. Dönemin Şafii fakihlerinden İbrahim b. Musa el-Ebnâsî'nin (802/1399), Nasiruddin Muhammed b. Abdiddâim b. Selâme İbn Meylak'ın (797/1394) ve Bedruddîn Ahmed b. Ömer et-Tunbuzî'nin (809/1406) derslerine devam etti. Kahire'ye geldiğinde sarayın en önemli kurrallarından olan Şihâbuddîn Ahmed b. Huseyn el-Ezraî'den (851/1447) bir müddet kıraat eğitimi aldı. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî eğitim sürecinde Sirâcuddîn Ömer b. Ali İbnu'l-Mulakkın (804/1401) başta olmak üzere Kahire'nin pek çok muhaddisinden de hadis dinledi. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bulkînî Kahire'deki eğitimi sırasında *el-'Umde'*yi, Râfi'î'nin *el-Muharre fi furui'ş-şafiiyye'*sini, İbn Malik'in *Elfiyye'*sinin tamamını, Minhâc'ın ise bir kısmını ezberledi. O, fıkıh ve usulü hakkında amcası Sirâcuddîn Ömer b. Raslân el-Bulkînî ve büyük abisi Ebu'l-Feth Bahauddîn Raslân b. Ebî Bekr ile müzakereler yaptı. Ailenin fakihleri ile müzakereler onun fıkıh formasyonunu geliştirdi ve fıkıh alanında derinleşerek akranları arasında temayüz etmesine katkı sağladı.³³

784 yılında tekrar el-Mahalle'ye döndü. Dönemin el-Mahalle kadısından fıkıh okudu. Daha sonra kadı İzzuddîn Abdulazîz b. Süleym'in yardımcılığına atandı. Bu görevin ardından Kahire'deki amcasının oğlu Kadılkudat Celaluddîn el-Bulkînî'nin yardımcılığına getirildi ve birkaç şehir ona bağlandı. 810/1407 yılında atandığı el-Mahalle kadılığı görevini 838/1434 yılına kadar 28 yıl süreyle yürütmüştür. Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekr çeşitli ilimlerde derinleşmiştir. Dönemin tarihçileri onu vakur, deha seviyesinde zeki, İslamı tebliğ ve temsile önem veren bir alim, bir fakih olarak tanımlanmıştır. Onun sayesinde otuzdan fazla gayrimüslim İslam'a girmiştir. 844/1440 yılının 13 Cumâdilülâ pazartesi günü vefat etmiştir. Cenaze namazını yerine el-Mahalle kadılığına atanan oğlu Ömer kıldırmıştır. Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekr yukarıda da belirttiğimiz üzere İslami ilimlerin pek çok alanında iyi yetişmiş, fıkıh alanında temayüz etmişti. O, özellikle Feraiz konusunda derinleşmiş ve Şafii mezhebinin bu alandaki görüşlerini içeren bir kitap kaleme almış ve bu esere *er-Ravdatu'l-erîda fi kısmi'l-ferîda* ismini vermiştir.³⁴

Kaynakların Ebu Bekr'in diğer çocukları hakkında verilen bilgiler yukarıda ilgili başlık altında naklettiklerimizle sınırlıdır. Onların herhangi bir alanda eser yazdıkları ile ilgili malumat da söz konusu kaynaklarda yer almamaktadır. Kardeşler arasında sadece Ahmed'in eserleri hakkında bilgi bulunması, inceleme konusu ettiğimiz *Ta'likun Mubârek'*in Ebu Bekr'in diğer çocuklarına aidiyeti ihtimalini zayıflatmaktadır. Bunun yanı sıra *Divanu'l-islam'*da Ahmed b. Ebî Bekr'in *er-Ravdatu'l-erîda'*nın yanı sıra başka eserler de telif ettiğinden bahsedilir, fakat söz konusu telifat hakkında bilgi verilmez.³⁵ *Divanu'l-islam'*daki bu malumat

33 Sehâvi, *ed-Davu'l-Lâmi'*, 1/253.

34 Ahmed b. Ebî Bekr b. Raslân hakkında bilgi için bk. İbn Hacer, *İnbâu'l-ğumr*, 4/163; Cemaluddin Yusuf İbn Tağrıberdi, *en-Nucûmu'z-zâhira fi mulûki'l-Mısır ve'l-Kâhira* (Mısır: Dâru'l-kütüb, ty.), 15/485; İbnu'l-İmâd, *Şezrâtu'z-zeheb* 9/362; Sehâvi, *ed-Davu'l-lâmi*, 1/253-254.

35 Ebu'l-Meali Muhammed b. Abdirrahman b. Gazzî, *Divânu'l-islâm*, thk. Seyyid Kesrevi Hasan (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, 1411/1990), 1/299.

Ahmed b. Ebî Bekr'in tüm eserlerinin kayıtlara geçmediğini işaret etmektedir. Bu durum da araştırma konusu ettiğimiz elyazması eserin Ahmed b. Ebî Bekr'e ait olabileceği yönündeki ihtimali kuvvetlendirmektedir.

3. Eserin Önemi

Ta'lik kelimesi عَلَّقَ fiilinin masdarıdır. Bu fiil, diğer anlamlarının yanında, beraberindeki harf-i cerr ve cümle içindeki yerine göre "not tutmak, not almak, not düşmek, yorumda bulunmak, not olarak kaydetmek..."³⁶ gibi manaları da içerir. Tabakat kitaplarında hoca talebe ilişkisinin anlatıldığı yerlerde bu fiil sık olarak karşımıza çıkmaktadır ve kelime buralarda öğrencinin hocasının anlattığı dersin notlarını tuttuğunu ifade için kullanılmıştır.³⁷ Söz konusu notların kaydına ise ta'lika denmiştir.³⁸

Eğitim sisteminin ortaya çıkardığı ta'likalar yazarının imzasını taşıyan müstakil kitap özelliğine de kavuşabiliyorlardı. İleri seviyedeki medrese öğrencisi, hocasının derslerinden ve/veya kitaplarından notlar tutar, sonra bu notlara çalışır, hatta onları ezberlerdi. Mezuniyet veya iftâ seviyesine çıkabilmek için, mezuniyet sınavı olarak değerlendirebileceğimiz bir sunumla aldığı notları üstadına arz ederdi. Öğrenci/genç alim, derlediği notlar üzerinde biraz daha çalışıp onları düzenlediğinde bu, onun tamamladığı ilk akademik eseri olarak ortaya çıkardı.³⁹

Ta'lika'lar fıkıh ve hilaf alanlarında yoğunlaşmaktaydı.⁴⁰ Bununla birlikte nahiv gibi İslami ilimlerin diğer alanlarında da ta'likalarla karşılaşmak mümkündür.⁴¹ Medrese hocalarının öğrencilerine anlattıkları dersleri için oluşturdukları ders notları da bu terimle isimlendirilmiştir.⁴² Bazı alimlerin derledikleri bu notlar öylesine şöhret bulmuştu ki, söz konusu alimlerin diğer eserlerini adeta gölgede bırakmıştı. Bunun için tabakat yazarları bazı alimlerin ta'likalarını özel bir bilgi olarak okuyucuya sunma ihtiyacı hissetmişlerdi.⁴³ Alimlerin yazdıkları bazı ta'likalar ise hacimlerinin büyüklüğü ile anılmışlardı. Bunların kimisi onlarca cilde ulaşmışken kimisi yüzlerce cüzlük eserler olarak kayıtlara geçmiştir.⁴⁴ Müderrisin

36 Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), s. 589. Ta'lik kelimesinin sözlük anlamı için bk. Muhammed b. Muhammed el-Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (b.y: Dâru'l-hidâye, ts.), 26/196-200.

37 bk. Cemaluddin Yusuf İbn Tağrıberdî, *el-Menhelu's-sâfi bade'l-vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin (b.y: el-Heyetu'l-Mısıriyye el-âmmetu li'l-kitâb, ts.), 1/234; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dureru'l-kâmine fi ayâni'l-mieti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdülmuid Dâni (Saydarabad/Hind: Meclisu Dairati'l-Meârifîl-Usmâniyye, 1972), 1/150, 2/143, 214, 4/118; Sehâvî, *ed-Davu'l-lâmi*, 2/37, 8/3, 9/240; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 2006), 13/129, 244, 265, 283; İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tabakâtü's-Şafiyye*, thk. Ahmed Ömer Haşim (b.y: Mektebetü's-sekafstü'd-diniyye, 1993), 1/533.

38 Makdîsî, *Ortaçağda Yüksek Öğretim*, 182. bk. İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/75.

39 Makdîsî, *Ortaçağda Yüksek Öğretim*, 182-183.

40 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/76, 515, 4/253, 5/174, 313.

41 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/515; ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, 13/13, 17/611.

42 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/73.

43 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/207, 2/134, 4/225. Ta'lika'ların kimisi güzelliği ile şöhret bulmuştur. Bunun bir örneği Züheyr b. Hasan'ın hocası Ebû Hâmid el-İsferayîni'nin derslerinde kaydettiği ta'likadır. bk. ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, 13/347.

44 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/515; ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, 12/196, 13/13.

ta'lika'sı onun meseleleri ele alma metodunu ifade ediyordu. Öğrenciler, hocaların Ta'lika'larından/notlarından anlattıkları dersleri kaydederek kendi notlarını oluşturmuşlardı. Bunun yanı sıra bazı alimlerin notları vefatlarından sonra öğrencilerine intikal edebiliyordu.⁴⁵ Bu durum ise çeşitli ilim alanlarında akademik ekolleşmeye katkı sağlıyordu.

Ta'lik kelimesi daha geç sayılacak dönemde günümüzdeki kavramsal çerçevesine kavuşmuş, şerh ve haşiyeler gibi İslami ilimler literatürünün pek çok alanında örnekleri görülen belli türden eserleri nitelikle için kullanılan bir terim olmuştur. Bu yeni tanımlamaya göre ta'lik/ta'lika, bir eserde yer alan ifade ve görüşlere yönelik ilave, tashihi, eleştiri ve açıklamalarda bulunma amacıyla sayfaların kenarlarına, altlarına veya satır aralarına yazılan notlar anlamına gelmektedir.⁴⁶

Ta'likun mubârek her sureyi içermesi yönüyle tam bir tefsirdir. Bununla birlikte eserde her ayet tefsir edilmemiştir. Tefsire konu edilen ayetlerin ise tamamı yazılmamış, genellikle ayetin gerekli görülen kısmı yazılarak tefsiri ele alınmış, pek çok ayette ise ayetin sadece ilk lafzı kaydedilerek tefsirine gidilmiştir. Hadisler nadiren yer verilmiş, buna karşılık sık sık sahabe ve tabii kavillerinden alıntılar yapılmıştır. Filolojik izahlarda da kısa açıklamalarla yetinilmiştir. Alıntıladığı nakillerin dışında tefsirle ilgili özgün ve kayda değer izah ve yorumlar yapılmamıştır. Bununla birlikte müellif önemli gördüğü yerlerde geniş açıklamaları alıntılaktan kaçınmamış, bu şekilde yaptığı iktibasları temel kaynak olarak belirlediği tefsirlerin hangisinden alıntıladığını nadiren kaydetmiştir. Müellif bir konu veya ayet hakkında tefsirine müracaat ettiği müfessirin beyanını tercih sebebi hakkında hiçbir açıklama yapmamıştır.

Müfessir kısa muhtasar bir tefsir yazmayı hedeflemiş olmalı ki teferruata girmemeye gayret etmiştir. O bu gayeyle kullanılan rivayetlerin ravilerini hafzedilerek nakledilmiştir. Bununla birlikte tefsirde esbâb-nüzul, nâsih-mensûh, kıraat farklılıkları gibi konularda açıklamalar yapılmıştır. Kıssalara ve tarihi olaylara zaman zaman gereğinden fazla yer verilmiş, detay sayılabilecek izahlara gidilmiştir. Hatta İsrailiyyat kapsamındaki haberlere de yer verilmiştir.⁴⁷

Ta'likun mubârek'in içeriği incelendiğinde onun, mukaddimesinde belirlenen tefsirlerden alıntılanan notlardan ibaret olduğu, özgün bir eser olmadığı, tefsir

45 İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2/515.

46 Şensoy, "Ta'likât", 39/509. Maden, *Tefsirde Haşiyeler Geleneği*, 43. Bir metindeki kapalılıkları açıklamak, eksikleri tamamlayıp yapılan hatalara işaret etmek, metindeki örnekleri çoğaltma gayesi ile yazılan kitaplar için şerh ismi kullanılmış; bu şekilde yazılan şerhler üzerinde yapılan açıklama, tenkit ve ilave türündeki notlara da haşiyeler ismi verilmiştir. Ta'lik/ta'lika ise haşiyeler üzerine yazılan notlar için kullanılmıştır. El yazması veya basılı eserlerde ta'lika kapsamındaki notlar, haşiyelerde yer alan açıklamalara benzer bir şekilde, genellikle sayfa kenarlarına yazılmışlardır. Satır aralarına kaydedilen notlara da haşiyeler dendiği gibi zaman zaman ta'lika ismi de verilmiştir. Haşiyeler ve talika türü eserleri birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Aralarındaki benzerliklerden dolayı sık sık birbirini ile karıştırılmışlardır. Çiçek, Sula, "Muhammed b. Muhammed Rodosizâde", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/1, 414.

47 Mollaibrahimoğlu, *Yazma Tefsir Literatürü*, 338-339.

yönüyle derinliğinin bulunmadığı görülmektedir. Bu sebeple Bulkînî'nin *Ta'lik*'ini Kurtubî, Ebû Hayyân, Hâzin, İbn Kesîr gibi dönemin şöhret bulmuş alimlerinin tefsirleri ile kıyaslamak doğru değildir. Bununla birlikte Bulkînî ailesinin, müellifin ve *Ta'lik*'inin sahip olduğu bazı özellikler eseri ilginç hale getirmektedir. Aşağıda belirttiğimiz eserin önemine işaret eden sebepler, tefsir tarihi açısından karanlıkta kalan birçok konuya ışık tutabilecektir.

Ta'lik kavramı hakkındaki bilgilere dayanarak inceleme konusu ettiğimiz eser için *Ta'likun mubârek* ifadesinin kullanılmasında dönemin eğitim sisteminin rol oynadığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi müellif *ta'lik* ifadesiyle yazdığı eserin isminden çok vasfını belirlemiştir. En kuvvetli müellif adayının Ahmed b. Ebî Bekr olduğunu düşündüğümüzde onun bu eseri genç yaşında yazdığını belirtmemiz gerekmektedir. O, *Ta'lik*'in birinci kısmı olan Kehf suresinin sonuna kadarki birinci bölüm tamamlandığında 21, Nas suresinin sonuna kadar olan ikinci bölüm yazıldığında ise 22 yaşında idi. Yani o, söz konusu eserin telifi sırasında ya dönemin formal eğitimini tamamlamak üzere bulunan yüksek seviye bir öğrenci ya da eğitimini henüz tamamlamış genç bir alimdi.

Bu durumda *Ta'likun mubârek* isimli eser dönemin formal eğitiminde hangi tefsirlerin önemsendiğini, tefsirde hangi konuların öne geçtiğine işaret edecektir. Alimler ilim aldıkları hocalarıyla birlikte değerlendirilir. Uzun bir eğitim döneminde öğrenciler pek çok alime mülâkî olup onların rahle-i tedrislerinden geçerler. Bir alimin öğrencisi olduğu hocaların etkisini o alimin tüm hayatında görmek mümkündür. Bununla birlikte tesir yönüyle her hoca aynı seviyede değildir. Dersine devam edilen kimi alim öğrenciler üzerinde daha fazla etki bırakır. Öğrenciliğin son demleri ve mezuniyetin ilk yılları da söz konusu etkinin zirvede olduğu dönemdir. Bunun için yeni mezun genç alimlerin hocalarının tesirinden henüz çıkmadıkları düşünülür. *Ta'likun mubârek*'in de henüz hocalarının tesirinde genç bir alim tarafından yazıldığını göz önünde bulundurmamak gerekir.

Memlükler döneminde müderrislerin pek çoğu medrese dışında da ilmi faaliyetlerin içinde bulunuyorlardı. Bu bağlamda ülkenin önemli camilerinde halka açık tefsir dersleri veriyorlardı. Halka açık derslere medrese öğrencileri de iştirak ediyordu. Medreseden yeni mezun genç Bulkînî'nin, camilerde iştirak ettiği tefsir derslerinde öne çıkarılan konuları da ta'lik'ine yansıtması beklenir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde *Ta'likun mubârek*'in incelenmesi, dönemin müderrislerinin Kur'an tefsirinde neleri önemsediklerini öğrencilerine ve topluma hangi konuları anlatma ihtiyacı hissettiklerini de anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Ta'likun mubârek genelde yukarıda belirttiğimiz konulara ışık tutarken özelden Bulkînî ailesinin tefsir anlayışını da yansıtmaktadır. Bulkînî'ler nesiller boyu içinden pek çok alim çıkarmış, ilmi aile geleneğine dönüştürmüş bir ailedir. Bulkînî'lerde ilim geleneği Ebû Bekr b. Raslân'ın oğulları ve kardeşi Ömer b. Raslân ile başlamıştır. Özellikle Ömer b. Raslân'ın ilmi derinliği aileye büyük bir nüfuz kazandırmış-

tır. Ömer b. Raslân ile birlikte Ebû Bekr'in çocukları da ilmi yetkinlikleri sebebiyle önemli bürokratik görevlere getirilmişlerdir. Ömer b. Raslân dönemin en önemli fakihleri arasında gösterilmiş, hatta pek çok kişi tarafından müctehid olarak kabul görmüştür. O vaktinin büyük kısmını ders vermeye ve fetva işine ayırmıştır. Onun derslerine Şafîî mezhebi müntesiplerinin yanı sıra diğer mezhep bağlıları da iştirak etmiştir. Bu sebeple o, diğer mezheplerden de pek çok alim yetiştirmiştir. Onun öğrencisi olmuş meşhur alimlerden birkaçı şunlardır; Bedruddîn el-Aynî, İbn Hacer el-Askalânî, Bedruddîn ez-Zerkeşî, Veliyyuddîn el-İrâkî, İbnü'l-Cezerî.⁴⁸ Ömer b. Raslân'ın oğlu Alemuddîn Salih b. Ömer el-Bulkînî'nin Celaluddîn es-Suyûtî'nin hocası olduğu, onun tefsir formasyonunun gelişiminde büyük tesirinin bulunduğu bilinmektedir.⁴⁹ Yani Bulkînî ailesi dönemin en meşhur alimlerini yetiştirdiği gibi onların tefsir anlayışlarının şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Ömer b. Raslân el-Bulkînî gerek kendi çocuklarının gerekse yeğenlerinin en önemli muallimiydi. Ahmed b. Ebî Bekr'in çocuklarından birisine onun ismini verme sebebi de Ömer b. Raslân'ın bu yönü olmalıdır.⁵⁰ Ömer b. Raslân'ın yıllarca Zahiriyye Medresesi'nde ve Tolûniyye Camii'nde tefsir dersleri verdiği bilinmektedir.⁵¹ Yukarıda Ahmed b. Ebî Bekr'in eğitimi sırasında fıkıh ve usulü hakkında amcası Ömer b. Raslân ve büyük abisi Raslân b. Ebî Bekr ile sürekli müzakereler yaptığını, bu müzakerelerin onun fıkıh formasyonunu geliştirmede etkili olduğunu kaydetmiştik. Örnek alınan amca Ömer b. Raslân mütemadiyen tefsir dersleri verdiği göre müellifin de amcasının tefsir derslerine katıldığını ve *Ta'likun mubârek*'i yazarken Ömer b. Raslân'ın etkisi altında kalmış olabileceğini düşünmek gerekir. "Ta'lik'teki notların bir kısmı dönemin en etkin alimlerinden birisi olan Ömer b. Raslân'ın önemseydiği konuları içermekte ve ondan izler taşımaktadır" demek yanlış olmayacaktır. Bu durumda dönemin tefsir anlayışının ve Kur'an tefsirine yaklaşımların oluşmasında temel dinamiklerin neler olduğunun izini süren araştırmacılar için Bulkînî'nin *Ta'likun mubârek*'i önemli veriler içermektedir.

4. Kaynakları

Ahmed b. Ebî Bekr *Ta'likun Mubârek*'in mukaddimesinde eserini dönemin meşhur tefsirlerden özetlediğinin bilgisini vermiştir. Buna göre o, önemli gördüğü konuları Mehdevî (440/1048-149), Vâhidî (468/1076), Kevâşî (680/1281), Begavî (516/1122) ve Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin (373/983) tefsirlerinden iktibas ederek talikini hazırlamıştır. Bu tefsirler dönemin uleması nezdinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmalı ki Bulkînî talikini oluştururken bu eserlerdeki malumat ile

48 Mustafa Uzunpostalcı, "Bulkînî, Ömer b. Raslân", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: DİB Yayınları, 1992), 6/411.

49 Harun Savut, *Memlûk Müfessirleri* (Ankara: İlahiyat, 2016), 115.

50 Ahmed b. Ebî Bekr vefat ettiğinde onun cenaze namazını da yerine Mahalle kadılığına getirilen oğlu Ömer kıldırmişti. Sehâvî, *ed-Davû'l-İlâmi*, 1/253-254.

51 Alemuddîn Salih b. Ömer el-Bulkînî, *Tercümetü'l-imâm şeyhu'l-islâm sirâcuddîn el-Bulkînî*, thk. Ömer el-Kıyyâm (Amman: Erveka, 2015), 122-123.

iktifa etmiştir. Bulkîni'nin bu tefsirleri tercihinin sebeplerini anlayabilmek için söz konusu eserler hakkında kısa da olsa malumat vermek yerinde olacaktır. Bu eserleri kronolojik sıralamaya göre sunmayı uygun buluyoruz.

4.1. Ebu'l-Leys es-Semerkandî (373/983)- *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*⁵²

Bulkîni'nin *Ta'likun Mubârek* isimli eserinin kaynaklarından birisi Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (373/983) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli tefsiridir.⁵³ Semerkandî'nin tefsiri yazıldığı dönemden itibaren tüm İslam coğrafyasında şöhret bulmuş, kendinden sonra yazılmış pek çok tefsire kaynaklık etmiştir. Bu bağlamda Memlûkler döneminin alimleri de Semerkandî'nin tefsirini önemsemiştir. Kurtûbî (671/1273),⁵⁴ Ebû Hayyân (745/1344),⁵⁵ İbn Kesîr (774/1373),⁵⁶ başta olmak üzere dönemin önemli müfessiri bu eseri kaynak olarak kullanmıştır. Bulkîni, mukaddimesinde dönemin meşhurları arasında gösterdiği bu eser Bulkîni'nin talikini yazdığı dönemde Türkçeye de çevrilmiştir. Hatta Anadolu'da Türkçeye tercüme edilen ilk tefsir olarak da kayıtlara geçmiştir.⁵⁷ Bu bilgi Semerkandî'nin tefsirinin hicri 7 ve 8. Yüzyıllarda geniş bir coğrafyada meşhur olduğunu, kavuştuğu şöhretin bir yansıması olarak erken dönemlerde Arapça dışındaki dillere de aktarıldığını göstermektedir. *Semerkandî Tefsiri*'nin şöhreti sebebiyle Bulkîni talikinin ana kaynaklarından biri olarak bu eseri belirlemiştir. O, söz konusu eserden pek çok yerde alıntılar yapmıştır. Örneğin Kehf suresinin 60. ayetinde Süddî'nin naklettiği rivayeti Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin tefsirinden iktibas etmiştir.⁵⁸

4.2. Mehdevî (440/1048-149)- *et-Tahsîl li-fevâ'idi Kitâbi't-Tafsîl*

Bulkîni'nin meşhur olarak nitelendirdiği tefsirlerden bir diğeri Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebi'l-Abbâs el-Mehdevî'nin (440/1048-149) tefsiridir. Bulkîni, kurralların şeyhi olarak tanımladığı Mehdevî'nin *et-Tahsîl li-fevâ'idi Kitâbi't-Tafsîli'l-câmi' li-'ulûmi't-tenzîl* isimli tefsirini talikinin kaynakları arasında ilk sırada zikretmiştir.⁵⁹

Mehdevî günümüzde Tunus sınırları içinde kalan Kayrevan yakınlarındaki Mehdiye'de dünyaya gelmiştir. Hicri 430'dan sonra Endülüs'e yerleşmiş ve burada

52 Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin tefsiri basıldıktan sonra *el-Bahru'l-Ulûm* ismi verilmiştir. Fakat *el-Bahru'l-Ulûm* Ebu'l-Leys es-Semerkandî'ye değil Ali es-Semerkandî'ye aittir. bk. İshak Yazıcı, "Semerkandî, Ebû'l-Leys", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: DİB Yayınları, 2009), 36/475.

53 Bulkîni, *Ta'likun mubârek*, 3/a.

54 Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kurân*, thk. Ahmed Berdûni (Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Misriyye, 1964), 1/87, 115, 154.

55 Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-muhîr fi't-tesfîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1420), 3/696, 8/234.

56 İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâme (b.y: Dâru tibe li'n-neşr ve't-tevzi, 1420/1999), 1/101.

57 Günay Kut, "Ahmed-i Dâi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: DİB Yayınları, 1989), 2/57.

58 Bulkîni, *Ta'likun mubârek*, 216b, krş. Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *el-Bahru'l-Ulûm* (b.y: ty.), 2/353.

59 Bulkîni, *Ta'likun mubârek*, 2b.

vefat etmiştir. Arap dili, kıraat ve tefsir ilimlerinde şöhret bulmuş, özellikle kıraat alanında imam olarak bilinmiştir. Onun kıraat alanındaki görüşleri kendinden sonraki kurrallar üzerinde etkin olmuştur. Endülüs müfessirleri de Mehdevî'nin kıraat ve tefsir alanındaki görüşlerine önem vermiş pek çok konuda ondan alıntılar yapmışlardır. Endülüs tefsir ekolünün en önemli temsilcileri olan İbn Atiyye (541/1147),⁶⁰ Kurtubî (671/1273),⁶¹ Ebû Hayyân (745/1344)⁶² da Mehdevî'nin tesirinde kalarak tefsirlerinde yüzlerle ifade edilecek konuda onun görüşlerine atıf yapmışlardır. Bu durum Mehdevî'nin Endülüs tefsir ekolünün şekillenmesinde büyük bir role sahip olduğunu işaret etmektedir.

Mehdevî'nin etkisi Endülüs ile sınırlı kalmamıştır. Onun görüşleri kendinden sonra Kuzey Afrika muhitinde yetişen çoğu alim üzerinde tesirli olmuştur. Onun kıraat alanındaki şöhreti tefsir alanında kavuştuğu şöhretten az değildi. Tefsir alanında vaki olan durum kıraat alanında da tezahür etmektedir. Yani kendisinden sonraki Endülüs müfessirleri gibi Memlükler döneminde yaşamış birçok müfessir ona müracaata kendilerini mecbur hissetmişlerdi.⁶³ Kıraat alanında da benzer durum söz konusudur. Endülüs'te bu alanda yazılan eserlerin⁶⁴ yanı sıra Memlükler döneminde kaleme alınan kıraat kitaplarında da onun görüşlerine sık sık atıflar yapılmıştır.⁶⁵ Büyük kıraat alimi İbn Cezerî'nin en önemli kaynaklarından birisinin Mehdevî olması⁶⁶ bunun bir ispatıdır.

Bulkînî'nin Mehdevî'yi kurralların şeyhi olarak takdim etmesi, onun Mehdevî'nin tefsirinin yanı sıra kıraatteki görüşlerine de itimadının ilanıdır. Bu itimadın bir tezahürü olarak Bulkînî, *Ta'likun Mübârek*'in mukaddimesinde kıraatlere değinmiş, burada sahih ve şaz kıraatlerin ne olduğunu açıkladıktan sonra yedi sahih kıraatin imamları ve kıraatlerini kimlerden aldıkları hakkında bilgi vermiştir. Onun kıraatlere yer vermesinde Mehdevî'nin etkin olduğu anlaşılmaktadır. Zira yukarıda da belirttiğimiz üzere Mehdevî'nin tefsir yanında şöhret bulduğu alan kıraat ilmidir.⁶⁷ Mehdevî, Bulkînî'nin kaynak gösterdiği *et-Tahsil*'in mukaddimesinde

60 Bk. Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1422), I/20, 21, 34, 42, 59, 68, 103, 110, 111, 118, 120, 123, 125.

61 Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmî'l-Kurân*, I/38, 87, 106, 140, 151, 275, 278, 295, 331.

62 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhit*, I/47, 50, 146, 152, 156, 170, 197, 207, 229, 230, 232, 236.

63 bk. Şihabuddîn Ahmed b. Yusuf es-Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed Harrât, (Dimaşk: Dâru'l-kalem, ty.), 1/189, 200, 236, 255, 260; Siracuddî Ömer b. Ali en-Numânî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1419/1998), I/412, 435, 479.

64 bk. Ahmed b. Ali b. Ahmed İbn Bâzîs el-Girnatî, *el-İkna' fi kırâti's-seb'* (b.y: Dâru's-sahabeti lî't-turas, ty.), 41, 151, 153.

65 Abdurrahman b. İsmail Ebû Şame, *İbrâzu'l-mânî min hırzî'l-emânî* (b.y: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, ty.), 64, 74, 77, 116, 118, 119; Abdurrahman b. İsmail Ebû Şame, *el-Murşidu'l-veciz ilâ ulûmin teteallaku bi'l-kitâbi'l-aziz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Dâru Sadır, 1395/1975), 140, 153, 234.

66 Muhammed b. Muhammed İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâti'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabba', (b.y: el-Matbaatü't-ticaretî'l-kübra, ty.), I/36, 69, 70, 80, 99, 101, 107; Muhammed b. Muhammed İbn Cezerî, *Müncidü'l-mukriin ve murşidu't-tâlibin*, (b.y: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1420/1999), 23, 33, 72.

67 Tayyar Altıkulaç, "el-Mehdevî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: DİB Yayınları, 2003) 28/367-368.

kitabında izleyeceği metodu anlatırken, ayetlerin tefsirinin ardından, kıraat farklılıklarını da ele alacağını söylemiştir.⁶⁸

Bulkîni, *Ta'likun Mubârek*'in birçok yerinde Mehdevî'nin tefsirinden alıntılar yapmıştır. Örneğin Bakara suresinin 28. ayetinin tefsirine yazdığı açıklamalar Mehdevî'nin ayet hakkında yaptığı yorumların bir özetidir. O ayetin **ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ** lafzına kadar olan açıklamaları bazı beyanları atlayarak iktibas etmiştir. Hatta yaptığı alıntıyı Mehdevî'nin şu cümlesi ile bitirmiştir. "Hitap hayatta olanlara ise de bu kavil ile kastedilen ölenlerdir."⁶⁹

4.3. Vâhidî (468/1076)- *el-Vasît*

Bulkîni mukaddimesinde Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî'nin (468/1076) *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kurâni'l-Mecîd* isimli tefsirini de *Ta'likun Mubârek*'in kaynakları arasında göstermektedir.⁷⁰

Tabakat kitaplarında allame, musanniflerin imamı, muhaddis, tefsirin şeyhi, müfessir, fakih gibi sıfatlarla nitelenen Vâhidî islami ilimlerin hemen her alanında iyi yetişmiş, henüz hayatta iken üne kavuşmuş bir alimdir.⁷¹ Çok yönlü ilmi kişiliği ona, ulemanın yanı sıra, başta Nizamülmülk olmak üzere dönemin idarecilerinin nezdinde de itibar kazandırmıştır.⁷² Kendisinden sonra yaşamış pek çok alimin Vâhidî'nin etkisi altında kaldığını söylemek gerekir. Gazzalî'nin fikh alanında telif ettiği üç önemli eserine el-Basit fi'l-furu', el-Vasît ve el-Vecîz diye isimlendirmesi⁷³ de Vâhidî'nin kendinden sonraki alimlere tesirinin bir tezahürüdür ve söz konusu tesirinin boyutlarını anlamamıza katkı sağlamaktadır. Zira Vâhidî üç tefsir yazmış ve bunlara *el-Basit fi tefsîri'l-Kur'ân*, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* ve *el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'-aziz* isimlerini vermişti.⁷⁴

Vâhidî özellikle tefsir ve Kur'an ilimleri alanındaki eserleri ile tanınmıştır. Tefsirde asrının feridi olarak gösterilen⁷⁵ Vâhidî'nin tefsir alanındaki eserleri asırlarca en önemli tefsirler arasında sayılmıştır. Safedî, Gazzalî'nin "Tefsiri Allah Rasulünün ağızından dinlemek isteyen Vâhidî'nin tefsirini okusun" dediğini

68 Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, *et-Tahsil li-fevâidi kitâbi't-tafsîli'l-câmi li-ulûmi't-tenzil*, thk., Muhammed Ziyad Muhammed Tahir Şaban, Ferah Nasri (Katar: Vizaretü'l-evkaf ve'ş-şuûni'l-İslamiyye, 1435/2014), 1/109-111.

69 Bulkîni, *Talîkun Mubârek*, 16b; krş. Mehdevî, *et-Tahsil*, 1/165-166.

70 Bulkîni, *Ta'likun mubârek*, 2b.

71 Cemaleddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât alâ enbâhi'n-nühât* (Beyrut: el-Mektebetü'l-unsuriyye, 1424), 2/223; ez-Zehabi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13/457; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-ayân*, 3/303-304; Halil b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnaut, Turki Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs, 1420/2000), 20/101-102; Tacu'ddin Abdülvehhab b. Takıyyuddîn es-Sübki, *Tabakâtü'ş-şafiyyeti'l-kübra*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abdülfetâh Muhammed el-Hulv (b.y: Hicr li't-tiba ve'n-neşr ve't-tevzi, 1413), 5/240-243; Muhammed b. Yakub Firûzâbâdi, *el-Bülğa fi terâcimi eimmeti'n-nahvi ve'l-lüğa* (b.y: Dâru sadu'ddin li't-tibâati ve'n-neşri ve't-tevzi, 1421/2000), 200; Muhammed İbn Cezerî, *Gâyetün-nihaye fi tabakâti'l-kurra* (b.y: Mektebetü İbn Teymiyye, 1351), 1/523.

72 Abdurrahman Çetin, "Vahidi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: DİB Yayınları, 2012), 42/438.

73 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-ayân*, 3/303.

74 Çetin, "Vahidi", *DİA*, 42/438-439.

75 Sübki, *Tabakâtü'ş-şafiyye*, 5/240.

nakletmiştir.⁷⁶ Gazzalî'nin ifadesi Vâhidî'nin tefsirinin ulema nezdindeki itibarına işaret etmektedir. Onun Arap dili ve edebiyatındaki mahareti, İslami ilimlerin diğer alanlarındaki birikimi, tefsir ve Kur'an ilimleri alanında yazdığı eserlerin asırlar boyu kabul görüp sonrasında yazılan pek çok tefsire kaynaklık etmesinde etkin olmuştur.⁷⁷

Bulkînî'nin yaşadığı Memlûkler toplumunda da Vâhidî'nin eserleri dönemin en meşhur tefsirleri arasındaydı. Bu sebeple bu dönemde yazılan pek çok tefsirde Vâhidî'den alıntılar yapılmıştır. Tefsir usulünün en önemli kaynaklarının müellifleri olan Bedruddîn ez-Zerkeşî ve Celaluddîn es-Suyutî de, tefsire usul belirlemek için kaleme aldıkları kitaplarında Vâhidî'nin görüşlerinden istifade etmişlerdir.⁷⁸

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Bulkînî, Vâhidî'nin *el-Vasît*'ini *Ta'likun Mübarek*'in kaynakları arasında zikretmiştir. Vâhidî bu eserini *el-Basît* ve *el-Vecîz*'den sonra kaleme almıştır. *El-Vasît* hacimce *el-Basît*'den daha kısa, özlü bir şekilde tek cilt olarak yazılan *el-Vecîz*'den ise daha uzundur. Kendine has kimi özellikleri ile bahsi geçen iki tefsirden ayrılan *El-Vasît* Vâhidî'nin en meşhur tefsiridir.⁷⁹

4.4. Begavî (516/1122)- *Me'âlimu't-Tenzil*

Bulkînî'nin istifade ettiği bir diğer müfessir Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî'dir (516/1122). O, Begavî'den ve onun tefsiri *Me'âlimu't-Tenzil*'den övgüyle bahsetmiştir. Bulkînî, Begavî için Muhyissünne, Şeyhu'l-imam es-Seyyid, Nâsıru'l-Hadîs, Muftî'l-Meşrik, Zahîru'd-Dîn gibi sıfatlar kullanmış, onun tefsirinin ise en iyi ve en açık tefsir olduğunu söylemiştir.⁸⁰

Bulkînî, Begavî'nin tefsirini öne geçirmekte haksız sayılmaz. Zira Begavî'nin başta tefsiri olmak üzere tüm müellefatı yazıldığı dönemden itibaren alimlerin ilgisini çekmiştir. Sonraki dönemlerde kaleme alınan pek çok tefsire de kaynaklık etmiştir. Özellikle Bulkînî'nin yaşadığı Memlûk toplumundaki müfessirlerin en önemli referanslarından birisi olmuştur. Ebû Hayyân,⁸¹ İbn Kayyım el-Cevziyye,⁸²

76 Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 20/101.

77 Osman Kara, "Vahidî ve Tefsirindeki Metodu", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2013/2), 300-311.

78 bk. Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabî, 1376/1957), 1/13, 22, 267, 278, 291; Celaluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (b.y: el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-amme li'l-kitâb, 1394/1974), 1/35, 46, 74, 79, 86, 94, 96.

79 Hadiye Ünsal, "Ebû'l-Hasan el-Vâhidî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsir Tarihindeki Yeri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2013), 149.

80 Bulkînî, *Ta'likun mübarek*, 2b, 3a.

81 Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, 2/291, 562, 3/128, 4/209, 636, 647.

82 Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyub İbn Kayyım el-Cevziyye, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-kerîm* (Beyrut: Dâru mektebeti'l-hilâl, 1410), 22, 23, 631.

Semîn el-Halebî,⁸³ İbn Kesîr,⁸⁴ İbn Âdil,⁸⁵ Bikâî,⁸⁶ Zerkeşî⁸⁷ ve Suyûtî⁸⁸ başta olmak üzere dönemin müfessirlerinin gerek tefsirlerinde gerekse *ulumu'l-Kur'an* alanındaki eserlerinde pek çok konuda ondan alıntı yapması bu kanaatimizi desteklemektedir. Hazin'in tefsirini Beğavî'nin *Me'âlimu't-Tenzil*'ini telhis ederek oluşturması da Memlûkler döneminde ilmiye sınıfı arasında Beğavî tefsirinin ne kadar önemsendiğinin bir ifadesidir.⁸⁹

Begavî, tefsir, fıkıh ve hadis alanlarında eserler vermiştir. *Me'âlimu't-Tenzil*'in bu derece şöhret bulmasında onun çok yönlü ilmi kişiliğinin yanı sıra çalışmalarında sünnet üzere yoğunlaştırmasının büyük rolü vardır.⁹⁰ O, *Me'âlimu't-Tenzil*'de herkes tarafından anlaşılabilir kolay ve açık bir üslup kullanmıştır. Ayetleri Arap dili açısından değerlendirmiş, ayetleri tefsir ederken sık sık hadislerle, sahabe ve tabiîin görüşlerine başvurmuştur. Tefsir için alıntıldığı hadisleri çoğunlukla kendi isnad zinciri ile zikretmiştir. Rivayetleri istihdamındaki mahareti sebebiyle onun bu kitabı, sahabe ve tabiinden gelen tefsir rivayetlerinin sonraki nesillere naklinde önemli bir kaynak olarak kabul edilmiştir. Beğavî, kıraat farklılıklarına değinmiş, fıkhi meseleleri ele almış, kelami konularda kısa da olsa görüş beyan etmiştir.⁹¹ Bulkîni, *Ta'likun Mübarek*'in önemli bir kısmını genel özelliklerini zikrettiğimiz bu meşhur tefsirden iktibas etmiştir.

Örneğin *Ta'likun Mübarek*'in mukaddimesinde Fadâilu'l-Kur'ân hakkında altı hadis yazmış,⁹² o bu hadisleri Beğavî'nin Mukaddimesinden alıntılanmıştır.⁹³ Ardından Kur'ân tilavetinin fazileti hakkında da bir başlık açmış, bu başlığı ve içindeki hadisleri de Beğavî'den nakletmiştir.⁹⁴ Hadisleri alıntılarken sadece ravileri hazfetmiştir. Bulkîni *عَمَّ عَنِ الْقُرْآنِ بِرَأْيِهِ مِنْ غَيْرِ عِلْمٍ* ismini verdiği sonraki başlığı da⁹⁵ Beğavî'den iktibas etmiştir. O bu başlık altında, Abdullah b. Abbas'tan üç, Hz. Ebû Bekir'den de bir hadisin sadece metinlerini alıntılama ile yetinmiştir.⁹⁶ Onun te'vil ve tefsir kavramları için yaptığı açıklamalar, yedi harf konusuna getirdiği izahlar da neredeyse tamamen Beğavî'nin açıklamalarıdır.⁹⁷

83 Semîn, *ed-Durru'l-masûn*, 5/487.

84 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kurâni'l-azîm*, 1/2, 3/154, 389, 483.

85 Ebû Hafis Ömer b. Ali ed-Dimaşki İbn Âdil, *el-Lubâb fi ilmi'l-kitâb*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1419/1998), 1/134, 201, 215, 3/118, 264.

86 İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-dürrer fi tenâsübi'l-âyâtî ve's-süver* (Kahire: Dâru'l-kitâbî'l-islâmî, ty.), 1/171, 276, 2/73, 125, 190.

87 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/33, 248, 330, 444, 2/64, 86, 89.

88 Suyûtî, *el-İtkân*, 1/132, 177, 215, 2/276, 3/20, 4/194, 212.

89 Savut, *Memlûk Müfessirleri*, 147.

90 Mevlüt Güngör, "Beğavî, Ferrâ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: DİB Yayınları, 1992), 5/340-341.

91 Saffet Bakırcı, "Meâlimü't-Tenzil", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: DİB Yayınları, 2003), 28/203-204.

92 Bulkîni, *Talîkun mübarek*, 3a, 3b, 4a

93 Krş. Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrazzak Mehdi (Beyrut: Dâru'ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420), 1/56-60.

94 Bulkîni, *Talîkun mübarek*, 4a- 5a; Krş. el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 1/61-65.

95 Bulkîni, *Talîkun mübarek*, 5a.

96 Bulkîni, *Talîkun mübarek*, 5a-5b; Krş. el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 1/66-67.

97 Bulkîni, *Talîkun mübarek*, 5b, 6a; Krş. el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 1/67-69.

4.5. Kevâşî (680/1281)- *Telhîsu't-Tefsîr*

Bulkînî'nin tefsirinin kaynaklarından bir diğeri de Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. Yûsuf el-Kevâşî'nin (680/1281) *Tefsîru'l-Kevâşî*, *Telhîs* veya *Telhîsu't- tefsîr*⁹⁸ gibi isimlerle anılan *Telhisu tebsirati'l-mütezekkir ve Tezkireti'l-mütebassır* isimli tefsiridir.⁹⁹ Kevâşî daha çok tefsir, kıraat, fıkıh, Arap dili gibi alanlarda temayüz etmiştir.¹⁰⁰ O önce *Tabsiratü'l-mütezekkir ve Tezkiretü'l-mütebassır* isimli tefsirini yazmış, daha sonra *Tabsıra'yı* özetleyerek *Telhîs'i* kaleme almıştır. O, *Telhîs'in* mukaddimesinde "tefsiri muhtasar olarak özetledim/telhis ettim" diyerek bu durumu ifade etmiştir.¹⁰¹ Bununla birlikte *Telhîs'de* *Tabsıra'dan* farklı olarak nahiv ve kelime bilgisine daha fazla yer verilmiştir.¹⁰² İbn Tağriberdî'nin "en güzel tefsirin ikisi" olarak nitelendirdiği¹⁰³ Kevâşî'nin bu iki tefsiri, yazıldığı dönemden itibaren ulemanın dikkatini çekmiş, pek çok alim tarafından okunup okutulmuş, kaynak olarak kullanılmıştır. İki eserin de kütüphanelerde onlarca nüshasının mevcudiyeti bu durumun bir ifadesidir. Bununla birlikte kütüphanelerde *Telhîs'in* elyazması nüshalarının neredeyse *Tabsıra* nüshalarından iki kat fazla olması *Telhîs'in* daha yaygın kullanıldığını göstermektedir.¹⁰⁴ *Telhîs'in* daha yaygın kullanılma sebebini, onun gereksiz ayrıntıya girmeden birçok özelliği özlü ve veciz bir şekilde içinde barındıran bir tefsir olmasına bağlamak mümkündür.¹⁰⁵ Memlûkler döneminde de tefsir, kıraat ve ulûmu'l-Kur'an alanında eser veren meşhur alimler Kevâşî'nin görüşlerini referans almışlardır.¹⁰⁶ Hatta Suyûtî *Buğye'de* Celalüddîn el-Mahallî'nin tefsirini yazarken onun tefsirini esas aldığını, kendisinin de Mahallî'nin tefsirini tamamlamak için *el-Veciz*, *Beydâvi* ve *İbn Kesir* tefsirlerinin yanında Kevâşî'nin tefsirini de kaynak olarak kullandığını kaydetmiştir.¹⁰⁷

Bulkînî, dönemin birçok müfessiri gibi Kevâşî'den istifade etmiştir. O, *Ta'likun Mübarek'in* pek çok ayetinde *Telhîs'den* alıntılar yapmıştır. *Telhîs'den* yapılan alıntıları tüm eserde görmek mümkündür. Onun Bakara sûresi 28 ve sonrasındaki ayetlerin tefsirine yazdıkları Kevâşî'den alıntılardığı bilgilere örnek niteliğindedir.

98 Ahmed b. Muhammed el-Ednevî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, thk. Süleyman b. Salih el-Hizzi (es-Suûdiyye: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1417/1997), 251; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beirut: Mektebetü'l-müsennâ, ty.), 2/209.

99 Bulkînî, *Ta'likun mübarek*, 2b.

100 Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi'l-haleb*, thk. Süheyl Zekkar (Beirut: Dâru'l-Fıkr, ty.), 3/1261; İbn Kâdi Şuhbe, *Tabakâtü's-şafiyye*, 2/130, 131; M. Mahfuz Ata, "Kevâşî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: DİB Yayınları, 2002) 25/341.

101 Muvaffakuddîn Ahmed b. Yusuf el-Kevâşî, *et-Telhîs fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhyi Hilal es-Serhân (Bağdat: Divanü'l-vakfîs-sünnî merkezü'l- buhusî ve'd-dirasâti'l-İslamiyye, 1427/2006), 1/131.

102 M. Mahfuz Ata, "Kevâşî'nin Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri", *Usul İslam Araştırmaları* 12 (2009), 93.

103 İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-zâhira*, 7/348.

104 M. Mahfuz Ata, "Kevâşî'nin Hayatı", *Usul*, s. 90-92.

105 Mustafa Öztürk, "Muvaffakuddîn el-Kevâşî ve et-Telhîs Tefsiri'ndeki Metodu", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1999), 286.

106 Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, 1/357; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/186, 331, 466, 2/150, 277; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâti'l-aşr*, 1/44; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-İcâb fi beyâni'l-esbab*, thk. Abdülhakim Muhammed el-Enîs (b.y.: Dâru İbn el-Cevzi, ty.), 1/366.

107 Celalüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât fi tabakâti'l-uğaviyyîn ve'n-nühât*, Muhammed Ebulfadl İbrahim (Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ty.), 1/401.

Yukarıda da zikrettiğimiz üzere Bulkîni, Bakara suresi 28. âyetinin **ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ** lafzına kadarki kısmının tefsirini Mehdevî'nin *et-Taḥsîl*'inden özetleyerek alıntılamıştır. O, âyetin kalan kısmını ise Kevâşî'nin tefsirinden aynı lafızlarla alıntılamıştır.¹⁰⁸ O sonraki ayetin tefsirinde de Kevâşî'nin tefsirine tabi olmuştur.

Sonuç

Araştırmamızda Süleymaniye kütüphanesinde 297.2 tasnif, 91 yeni kayıt numarası ile Siracuddin Ömer b. Raslân adına *Tefsîru'l-Bulkîni* adıyla kaydedilmiş elyazması tefsirin gerçekte kim tarafından telif edildiği, ismi, kaynakları ve eserin tefsir tarihi açısından önemi tespiti için çalışılmıştır. Yazmanın ilk sayfasında "Bu *Ta'likun mubarek*'tir. Onu Muhammed Ahmed b. Ebu Bekr cemetmiş, telif etmiş ve yazmıştır." ifadesinden hareketle eserin müellif nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Metinde "dal" harfini "bin" gibi okumak da mümkündür. Bu durumda Ahmed b. Ebu Bekr'in oğlu Muhammed'in eseri telif ettiği ihtimali doğmaktadır. Fakat Muhammed b. Ahmed *Ta'likun mubarek* yazıldığında henüz doğmamıştır. Zira o 823 yılında dünyaya gelmiştir. Yazmanın son sayfasında ise müellif, telif ve ta'likini 789 yılının 5 Cemadilûlâ tarihini kayıt düşmüştür. Eldeki tek yazmanın müellif nüshası olduğu göz önünde bulundurulduğunda Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr'in müellif olma ihtimali zayıflamaktadır. Bu durumda ise Ahmed b. Ebi Bekr'in iki isminin olması muhtemeldir. Yani Ahmed b. Ebi Bekr'in isminin önündeki Muhammed isminin onun ikinci ismi olma ihtimali akla gelmektedir. Bununla birlikte tabakat kitaplarında Ahmed b. Ebî Bekr'in ikinci isminin Muhammed olduğu şeklinde bir kayıt düşülmemiştir. Eserin yazıldığı tarihte hayatta olan Bulkîniler göz önünde bulundurulduğunda bunlar arasında sadece Ahmed b. Ebî Bekr'in müellif olabileceği kuvvet kazanmaktadır. Bu durumda kaynaklarda ikinci ismin varlığı hakkında bir malumat bulunmasa da eldeki verilerden hareketle müellifin Ahmed b. Ebî Bekr şeklinde tespitinin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Müellifin mukaddimesine yazdıklarına ve Ta'lik kavramı hakkındaki bilgilere dayanarak inceleme konusu ettiğimiz eser için *Bulkîni'nin Talikatı* şeklinde eseri vasfedecek bir isim kullanmak mümkün olmakla birlikte, müellifin kullanımını öne çıkararak esere *Ta'likun mubârek* ismini vermek daha uygun olacaktır. *Ta'likun mubârek*'in içeriği incelendiğinde onun, mukaddimesinde belirlenen tefsirlerden alıntılanan notlardan teşekkül ettiği, özgünlükten yoksun olduğu, tefsir yönüyle derinliğinin bulunmadığı görülmektedir. Bulkîni ailesinin şöhretinden hareketle *Ta'likun mubârek*'i aynı dönemde yazılmış ve şöhreti çağları aşmış tefsirler ile kıyaslamak doğru değildir. Zira, en kuvvetli müellif adayının Ahmed b. Ebî Bekr olduğundan hareketle *Ta'lik*'in 22 yaşında ya dönemin formal eğitimini tamamlamak üzere bulunan bir öğrenci ya da eğitimini henüz tamamlamış genç bir âlim tarafından yazıldığını göz önünde tutmak gerekir. Tefsir mukaddimede isimleri verilen tefsirlerin özeti niteliğindedir.

¹⁰⁸ Bulkîni, *Talîkun Mubârek*, 16b; krş. Kevâşî, *et-Telhis*, 1/214.

Müellif teferruata girmeme gayreti ile hareket etmiştir. Eserde her surenin bulunmakla birlikte tüm ayetlerin tefsiri yapılmamıştır. Müfessir, tefsire değer bulunduğu ayetlerin önemli gördüğü lafızları hakkında iktibaslar yapmış, söz konusu ayetlerin lafzının tamamını bile yazmamıştır. Bu durum ise *Ta'lik*'in bir el notu niteliğinde hazırlanma ihtimalini akla getirmektedir. Müellif, bir konu veya ayet hakkında tefsirine müracaat ettiği müfessirin beyanını tercih sebebi hakkında bile hiçbir açıklama yapmamıştır. Bu durum müellifin eseri başkalarının istifadesinden çok bizzat kendisi için yazmasından yani kişisel/özel bir talik olmasından kaynaklanabilir. Buna ilave olarak *Ta'likun mubârek*'in ilmi muhitte meçhul kalıp şöhret bulmaması, bu eserin genç bir alim tarafından gelecekte vereceği derslerde veya yapacağı konuşmalarda müracaat edebileceği not/talik niyetiyle yazılmış olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Müellifin yaşı göz önünde tutulduğunda *Ta'likun mubârek* isimli eser dönemin formal eğitiminde hangi tefsirlerin önemsendiğini, tefsirde hangi konuların öne geçtiğine işaret etmesi açısından önem kazanmaktadır. Bunun yanında *Ta'likun mubârek*'in incelenmesi dönemin müderrislerinin Kur'an tefsirinde neleri önemsediklerini, öğrencilerine ve topluma hangi konuları anlatma ihtiyacı hissettiklerini tespitine katkı sağlayacaktır.

Bulkînî ailesinin Bedruddîn ez-Zerkeşî'den Celaluddîn es-Suyûtî'ye kadar pek çok müfessirin yetişmesinde, onların tefsir formasyonlarının gelişiminde tesirinin bulunduğu bilinmektedir. Bu sebeple dönemin tefsir anlayışının ve Kur'an tefsirine yaklaşımların oluşmasında temel dinamiklerin neler olduğunun izini süren araştırmacılar için Bulkînî'nin *Ta'likun mubârek*'i önemli veriler içermektedir.

Ahmed b. Ebî Bekr *Ta'likun Mubârek*'in mukaddimesinde eserini dönemin meşhur tefsirlerden özetlediğinin bilgisini vermiştir. Buna göre o, önemli gördüğü konuları Mehdevî (440/1048-149), Vâhidî (468/1076), Kevâşî (680/1281), Begavî (516/1122) ve Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin (373/983) tefsirlerinden iktibas ederek ta'likini hazırlamıştır. Bu tefsirler yazıldıkları dönemden itibaren ulemânın dikkatini çekmiş, *Ta'likun Mubârek*'in yazıldığı Memlük toplumunda ve dönemin müfessirleri nezdinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Müelliflerinin ilmî vukûfiyetlerinin yanı sıra tefsirlerin kısa olmalarının söz konusu tefsirlerin şöhret bulmalarında etkin rol oynadığını düşünmek gerekir. Bulkînî'nin tefsirine müracaat ettiği Ebu'l-Leys es-Semerkindî Türkistan'ın tefsir anlayışını, Mehdevî ise Endülüs'ün tefsir anlayışını yansıtan iki müfessirdir. Bu durum Bulkînî'nin doğu ve batı tefsir ekollerinin bakış açısını mezcetmeyi de hedeflemiş olabileceği izlenimini vermektedir.

Kaynakça

- Altıkulaç, Tayyar. "el-Mehdevî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 28/367-368. Ankara: DİB Yayınları, 2003.
- Arpaguş, Faysal. "Murad Molla Kütüphanesi Numara 83'te Kayıtlı "Tefsîr-i Hârizmî'nin Aidiyet Sorunu". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4/1 (2016), 101-114.
- Askalânî, Ahmed b. Ali İbn Hacer. *ed-Dureru'l-kâmine fi ayâni'l-mieti's-sâmine*. thk. Muhammed Abdülmuid Dân. Saydarabad: Meclisu Dairati'l-Meârifî'l-Usmâniyye, 1972.
- Askalânî, Ahmed b. Ali İbn Hacer. *el-İcâb fi beyâni'l-esbâb*. thk. Abdülhakim Muhammed el-Enîs. b.y: Dâru İbn el-Cevzî, ty..
- Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer. *İnbâu'l-ğumr bi ebnâi'l-umr*. thk. Hasan Habeşî. Mısır: el-Meclisu'l-alâ li-ş-şuûni'l-islâmiyye, 1389/1969.
- Ata, M. Mahfuz. "Kevâşî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/341-342. Ankara: DİB Yayınları, 2002.
- Ata, M. Mahfuz. "Kevâşî'nin Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri". *Usul İslam Araştırmaları*. 12 (2009), 83-98.
- Bakırcı, Saffet. "Meâlimü't-Tenzîl". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 28/203-204. Ankara: DİB Yayınları, 2003.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Me'âlimu't-tenzil fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdurrazzak Mehdi. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420.
- Bikâî, İbrahim b. Ömer. *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*. Kahire: Dâru'l-kitâbi'l-islâmî, ty..
- Bulkînî, Ahmed b. Ebî Bekr. *Ta'likun mubârek fi tefsîr'l-Kurâni'l-azîm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 91, 412.
- Bulkînî, Alemuddîn Salih b. Ömer. *Tercümetü'l-imâm şeyhu'l-islâm sirâcuddîn el-Bulkînî*. thk. Ömer el-Kıyyâm., Amman: Erveka, 2015.
- Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyub İbn Kayyim. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-kerîm*. Beyrut: Dâru mektebeti'l-hilâl, 1410.
- Çetin, Abdurrahman. "Vahidi", *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42/438-439. İstanbul: DİB Yayınları, 2012.
- Çiçek, Mehmet. Sula, Murat. "Muhammed b. Muhammed Rodosizâde ve "Ta'likâtun Alâ Tefsîri Kavlihi Teâla ve 'Yekfurûne Bimâ Verâehu ve Huve'l-Hakk'" Adlı Risalesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 16/1 (2012), 405-426.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-muhîr fi't-tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemil. Beyrut: Dâru'l-fikir, 1420.
- Ebû Şame, Abdurrahman b. İsmail. *İbrâzu'l-mânî min hırzî'l-emânî*. b.y: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, ty..
- Ebû Şame, Abdurrahman b. İsmail. *el-Murşidu'l-vecîz ilâ ulûmin teteallaku bi'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Dâru Sadır, 1395/1975.
- Ednevî, Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtü'l-müfessîrin*. thk. Süleyman b. Salih el-Hizzî. es-Suûdiyye: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1417/1997.

- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *el-Bülğâ fi terâcimi eimmeti'n-nahvi ve'l-lüğâ*. b.y: Dâru saduddîn li't-tibâati ve'n-neşri ve't-tevzi, 1421/2000.
- Gazzî, Muhammed b. Ahmed b. Abdillâh. *Behcetü'n-nâzirîn ilâ terâcimi'l-müteahirîn mine's-şafiiyyeti'l-bariîn*. Beyrut: Dâru İbn Hâzîm, 2000.
- Güngör, Mevlüt. "Begavî, Ferrâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 5/340-341. İstanbul: DİB Yayınları, 1992.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali ed-Dımaşki. *el-Lubâb fi ilmi'l-kitâb*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1419/1998.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib. *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1422.
- İbn Bâziş, Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Gırnatî. *el-İkna' fi kırâati's-seb'*. b.y: Dâru's-sahabeti li't-turas, ty..
- İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Gâyetü'n-nihaye fi tabakâti'l-kurra*. b.y: Mektebetü İbn Teymiyye, 1351.
- İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidu't-tâlibîn*. b.y: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1420/1999.
- İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed Dabba. b.y: el-Matbaatü't-ticaretî'l-kübra, ty..İbn Gazzî, Ebu'l-Mealî Muhammed b. Abdirrahman. *Dîvânu'l-islâm*. thk. Seyyid Kesrevi Hasan. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, 1411/1990.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtu'l-ayân ve enbâu ebnâu'z-zemân*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadr, 1994.
- İbn Kadî Şuhbe, Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtu's-şafiiyye*. thk. Hafız Abdulâlîm Han. Beyrut: Alemu'l-kutub, 1407.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. b.y: Dâru'l-fikr, 1407/1986.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tabakâtü's-Şafiiyye*. thk. Ahmed Ömer Haşîm. b.y: Mektebetü's-sekafstü'd-diniyye, 1993.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kurâni'l-azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selâme. b.y: Dâru tîbe li'n-neşr ve't-tevzi, 1420/1999.
- İbnü'l-İmâd, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezrâtü'z-zeheb fi ahbari men zeheb*. thk. Mahmud Arnaut. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986.
- İbnü'l-Adîm, Ömer b. Ahmed. *Buğyetü't-taleb fi târihi'l-haleb*. thk. Süheyl Zekkar. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty..
- İbnü'l-Kıftî, Cemaleddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim. *İnbâhü'r-ruvât alâ enbâhi'n-nühât*. Beyrut: el-Mektebetü'l-unsuriyye, 1424.
- İbn Tağrıberdî, Cemaluddin Yusuf. *el-Menhelu's-sâfi bade'l-vâfi*. thk. Muhammed Muhammed Emin. b.y: el-Heyetu'l-Misriyye el-âmmetu li'l-kitâb, ts..
- İbn Tağrıberdî, Cemaluddin Yusuf. *en-Nucûmu'z-zâhira fi mulûki'l-Mısr ve'l-Kâhira*. Mısır: Dâru'l-kütüb, ts..
- İSAM KTP, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı, Aranan: "Bulkinî". Erişim Tarihi 1 Eylül 2021. <http://ktp.isam.org.tr/?url=ktpgenel/findrecords.php>

- Kara, Osman. "Vahidî ve Tefsîrindeki Metodu". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/3 (2013/2), 296-316.
- Kehhâle, Ömer Rıza. Mu'cemü'l-müellifin. Beyrut: Mektebetü'l-müsennâ, ty..
- Kevâşî, Muvaffakuddin Ahmed b. Yusuf. *et-Telhîs fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Muhyî Hilal es-Serhân. Bağdat: Divanü'l-vakfi's-sünnî merkezü'l- buhusi ve'd-dirasâti'l-İslamiyye, 1427/2006.
- KNFL, King Fahad National Library. "Ta'likun mübarek". Erişim 25Ağustos 2021. <http://ecat.kfnl.gov.sa:88/ipac20/ipac.jsp?session=1F736645X9325.29164&profile=akfnl&uri=full%3D3100006%40%21627919%40%210&booklistformat=>
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li ahkâmî'l-Kurân*. thk. Ahmed Berdûnî. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısıriyye, 1964.
- Kut, Günay. "Ahmed-i Dâî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2/56-58. İstanbul: DİB Yayınları, 1989.
- Maden, Şükrü. *Tefsirde Haşıye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzîl Hâşıyesi*. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Makdisi, George. *Ortaçağda Yüksek Öğretim İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı*. İstanbul: Klasik, 2015.
- Malatî, Abdulbasit b. Halil b. Şâhin. *Neylu'l-emel fî zeyli'd-duvel*. thk. Ömer Abdisselâm Tedmurî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1422/2002.
- Mehdevî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr. *et-Tahsil li-fevâidi kitâbi't-tafsîli'l-câmi li-ulûmi't-tenzîl*. thk., Muhammed Ziyad Muhammed Tahir Şaban, Ferah Nasri. Katar: Vizaretü'l-evkaf ve'ş-şuûni'l-İslamiyye, 1435/2014.
- Memleketü'l-arabiyyetu's-Suudiyye vizaratu't-talimi'l-alemî camiatu'l-imâm Muhammed b. Suud el-İslâmî, "Münakaşatu duktura tahkik tefsir: Ta'likun mübarekûn fî tefsîri'l-Kurân li'l-kadî-Bulkîni", *youtube*, Yayın Tarihi 25 Ağustos 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=b5ycth8HIPw>
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman. *Yazma Tefsir Literatürü*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2007.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Numânî, Siracuddî Ömer b. Ali. *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1419/1998.
- Öztürk, Mustafa. "Muvaffakuddin el-Kevâşî ve et-Telhîs Tefsiri'ndeki Metodu". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11 (1999), 271-289.
- Safedî, Halil b. Aybek. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed Arnaut, Turki Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs, 1420/2000.
- Savut, Harun. *Memlûk Müfessirleri*. Ankara: İlahiyat, 2016.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdirrahman. *ed-Davu'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*. Beyrut: Daru mektebeti'l-hayat, ts..
- Semerkindî, Ebu'l-Leys. *el-Bahru'l-Ulûm*, b.y: ty..
- Semîn, Şihabuddin Ahmed b. Yusuf el-Halebî. *ed-Durru'l-masûn fî ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed Harrât. Dımaşk: Dâru'l-kalem, ty..
- Suyûtî, Celaluddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Buğyvetü'l-vuât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebulfadl İbrahim. Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ty..

- Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. b.y: el-Heyetü'l-Mısıryeti'l-amme li'l-kitâb, 1394/1974.
- Sübki, Tacuddîn Abdülvehhab b. Takıyyuddîn. *Tabakâtü's-şafiiyyeti'l-kübra*. thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abdülfettah Muhammed el-Hulv. b.y: Hicr li't-tıba ve'n-neşr ve't-tevzi, 1413.
- Şensoy, Sedat. "Ta'likât". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39/509-510. İstanbul: DİB Yayınları, 2010.
- Uzunpostalcı, Mustafa. "Bulkînî, Ömer b. Raslân". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6/410-411. İstanbul: DİB Yayınları, 1992.
- Ünsal, Hadiye. "Ebü'l-Hasan el-Vâhidî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsir Tarihindeki Yeri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13/1 (2013), 135-164.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed el-Murtaza. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. b.y: Dâru'l-hidâye, ts..
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*. Kahire: Dâru'l-hadis, 2006.
- Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabî, 1376/1957.
- Yazıcı, İshak. "Semerkandî, Ebü'l-Leyl". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 36/473-475. İstanbul: DİB Yayınları, 2009.